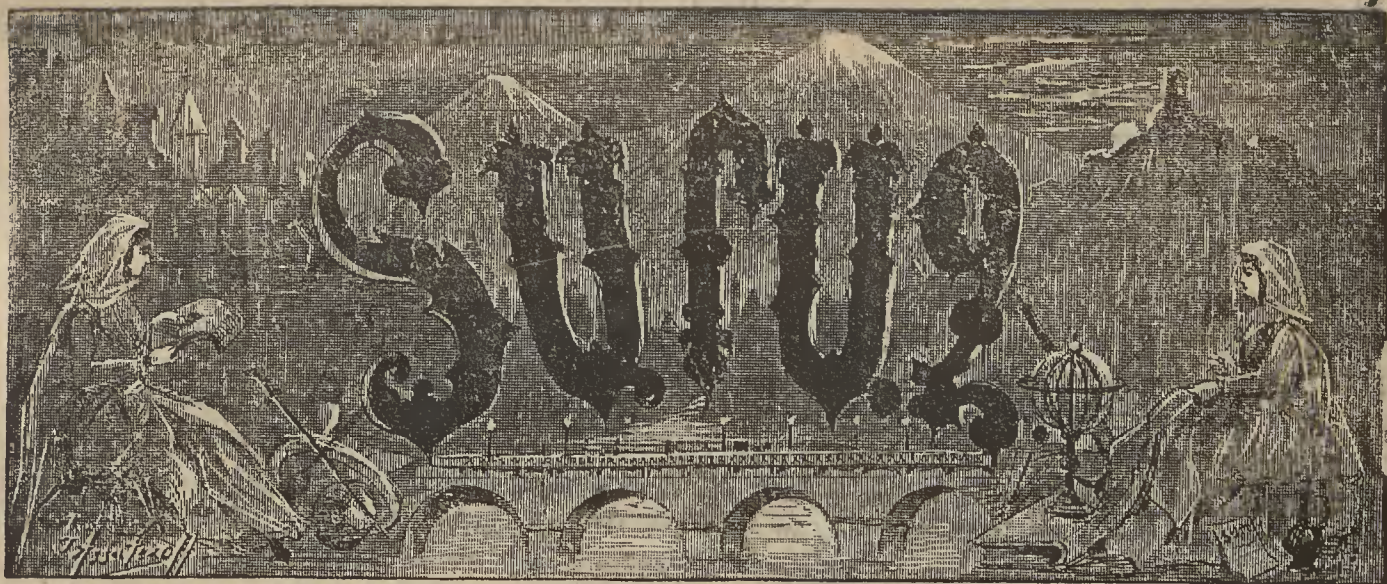

«ԱՂԲԻՒՐԻ» ՅԱԻԵԼԻԱԾ

ՏԱՐԱՋԸ ԼՈՅՍ Է ՏԵՄՆՈՒՄ ՇԱԲԱԹԸ ՄԻ ԱՆԳԱՄ ԿԻՐԱԿԻ ՓՐԵՐԸ
ՏԱՐԵԿԱՆ 50 ՀԱՄԱՐ

№ 23 Կիրակի 6 յունիսի

Զորրորդ տարի

1893

ՇԱՐՈՒՆԱԿԻՈՒՄ Է «ԱՂԲԻՒՐԻ» ԵՆ «ՏԱՐԱՋԻ» 1893 թ. ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Մեր բաժանորդներից ընծաներ կըստանան միայն «ԱՂԲԻՒՐ» և «ՏԱՐԱՋ» միասին ստացողները, իսկ միայն «ԱՂԲԻՒՐ» կամ «ՏԱՐԱՋ» ստացողները ոչ մի պէմիա չեն ստանալ:

ՆԵՐՍԻՍԵԱՆ ԴՊՐՈՅ

«Ճարեկան 50—60 հազար ենք ծախսում և տալիս ենք միայն տասը, շատ շատ տասն և հինգ ուսումնաւարտ, այն էլ ոչ հայերէն գիտեն, ոչ ռուսերէն, ոչ էլ մի առարկայ՝ ինչպէս հարկն է»:

Այսպիսի գտնադատներ չաճախ պատահել է մեզ լսել նոյն իսկ Ներսիսեան դպրոցի ներկայ հոգաբարձութեան մի քանի անդամների բերանից:

Ուղիղ և մինչդեռ նոյնքանը ծախսելով օրինակ՝ Թիֆլիսի կլասիկական առաջին դիմնագիտնը կարողանում է պահել 700 աշակերտ, Ներսիսեան դպրոցի սաների թիւը տարիների ընթացքում չէ անցնում 350-ից, մինչդեռ դիմնագիտները օրէց օր կարողանում են մեծացնել իրանց ազդեցութիւնը աճող սերնդի և հասարակութեան վրայ, Ներսիսեան դպրոցը քանի գնում է կորցնում է իր վարկը հէնց հայ հասարակութեան աչքում. — վերջապէս՝ մինչդեռ դիմնագիտներից դուրս է եկել այժմեան հասարակական գործիչ-

ների մեծ մասը, Ներսիսեան դպրոցը վերջին տասնեակ տարիների ընթացքում քնչ է տւել:

Այսպիսի դրութեան գլխաւոր պատճառն այն է որ Ներսիսեան դպրոցը չունի մի համերաշխ, իրեն գործին միայն նւիրած աշակերտներին անկեղծօրէն բարեկամ մի խումբ, որը կարող է բարձրացնել աշակերտների մէջ բարոյականը, տալ նրանց հաստատուն մտաւոր պաշար, զարգացնել նրանց առողջութիւնը:

Դպրոցի մէջ ուսուցիչները իրարից խռոված են եղել. եղել են դէպքեր որ խմբի մէջ լարւած յարաբերութիւններն այնտեղ են հասել, որ ուսուցիչը, աշակերտների ներկայութեամբ, ոչ ձեռք է տւել տեսչին, ոչ անգամ պաշտօնպէս բարեւել: Համերաշխութեան այդ պակասութիւնը, որ ահա քսան տարի է որ գոյութիւն ունի, բոլորովին վայր է ձգել խմբի հեղինակութիւնը աշակերտների աչքում և աշակերտական ըմբոստութեան համար մի պարարտ հող է պատրաստել: Դրա վրայ կաւելացնենք որ հոգաբարձութիւնը կողմնակի կերպով զգալ է տւել ուսուցիչներին թէ նը-

րանք իսկապէս դպրոցի տէր չեն, այլ ստորագրութեան, «պաշտօնեաներ», որոնք պարտաւոր են տօներին գալ իրանց իշխանաւորներին՝ հոգաբարձուներին մեծարելու: Այդ դրութիւնը առաջացրել էր խմբի մէջ անվստահութիւն, և միւս կողմից՝ ցոյց է տուել ուսուցչի ճնշւած, ընկճւած վիճակը, որը տեսնելով ի հարկէ յարգանքը չէ որ պէտք է զգար աշակերտը դէպի ուսուցիչը:

Վատ էր ազդում սովորող սերնդի բարոյական զարգացման վրայ նաև ուսուցիչների այն սառը, ոչ մտերմական վերաբերմունքը դէպի աշակերտները, որ օրինակի համար երևան էր գալիս աշակերտին սիւնի վրայ կապելով, ծեծով, սպառնալիքներով և մանաւանդ ծաղրով:

Այսպիսով ուսուցիչների կողմից սիրոյ բացակայութիւնը, աշակերտների կողմից՝ յարգանքի չգոյութիւնը — ոչ մի դէպքում չէին կարող ստեղծել մի այնպիսի մթնոլորտ, որի մէջ ծլում են երիտասարդ սերունդի ամենաազնիւ ձգտումները:

Խզւած են եղել իրարից ոչ միայն ուսուցիչներն ու աշակերտները, այլ և դպրոցն ու աշակերտների ծնողները. ծնողներին ուսումնարանի հետ կապելու այն սկզբնական փորձերը, որ տնում են այժմ նոյն իսկ Թիֆլիսի գիմնազիօնները, տեղի չունեցան Ներսիսեան դպրոցում, չընալելով որ սա աւելի բարեխաղող հանգամանքի մէջ է, քանի որ բոլոր ծնողները հասկանում են այն լեզուն, որով խօսւում է դպրոցի մէջ:

Ծնողների և դպրոցի մէջ մօտիկ յարաբերութիւնները պիտի որ նպաստեն մանուկների ինչպէս բարոյական, նոյնպէս և մտաւոր առաջագիմուլթեանը, իսկ ներկայում «ուսման» գործը դպրոցում նոյնպիսի աննախանձելի գրութեան մէջն է, ինչպէս և «կրթութեան» գործը:

Յաճախ փոփոխուող տեսուչները չէին կարողանում կարգի բերել ուսումնական մասը, և մի սիւստեմ երբէք չէր թագաւորում դպրոցում: Ամենալաւ ուսուցիչները դասեր ունէին բարձր դասարանների մէջ, իսկ ստորին դասարանները, դպրոցի այդ հիմքը, թողնւած էր առանց ուշադրու, թեան: Ուսուցիչները վախում էին իրար դասաւորութիւնը քննադատել և միմեանց դասերին չէին դնում, որպէս զի ընկերներին «բեզամաղ» չանեն, չըվիրաւորեն: Դասարանական դաստիարակների վերահսկողութիւնը ուսումնական մասում սահմանափակուած էր թւանշանները արտագրելով, և տեղի չունէին միեւնոյն դասարանի ուսուցիչների ժողովները՝ դաստիարակի նախագահու-

թեամբ: Բաժանւած էր ոչ միայն զանազան առարկաների դասաւանդութիւնը, այլ անգամ միեւնոյն առարկան միեւնոյն դասարանում բաժան բաժան էր արած զանազան ուսուցիչների մէջ: Յաճախ դասերը տրւել են ոչ-ձեռնհաս անձանց և մի որևէ հոգաբարձուի հաճոյքը վճռական է եղել, կողմնակի, ոչ — մանկավարժական հաշիւները մեծ դեր են խաղացել դասեր բաժանելու մէջ:

Ներսիսեան դպրոցի ուսումնական մասը վերջին քսան տարւայ ընթացքում մի բարելոնեան աշտարակաշինութիւն է եղել և մէկ ուսուցիչը միւսին չէ կարողացել հասկանալ: Ամեն բան դաս է արւել, դասեր են ստեղծւել զանազան մասնագետների համար, բայց բոլորը եղել է անկապ և առանց յաջորդականութեան:

Զարմանալի բան է որ դպրոցը աւարտելիս պատանին ոչ հայերէն գիտէ, ոչ ռուսերէն, ոչ էլ մի առարկայ հիմնաւորապէս, և միեւնոյն ժամանակ՝ սէր չունի դէպի ընթերցանութիւնը, որը չէ զարգացնում դպրոցի մէջ: Դպրոցի զրադարանը մինչև այսօր էլ կարգի չի բերւած և աշակերտները շատ քիչ օգուտ են քաղում նրանից:

Մենք ամաչում ենք այստեղ խօսելու Ֆիզիկական կրթութեան մասին Ներսիսեան դպրոցի մէջ: Մի տեղ, ուր դիտմամբ պատուհանների ապակիները ներկով են ծածկուած, որպէս զի դասարաններում լոյս քիչ լինի, քիչ Ֆիզիկական կրթութիւն կարող է լինել:

Եւ շատ բնական է որ օրէցօր Ներսիսեան դպրոցը կորցնում է իր հեղինակութիւնը հայ հասարակութեան մէջ: Այնտեղից դուրս է գալիս այժմ բնաւորութեամբ այլանդակւած, մտքով յոգնած, իսկ առողջութեամբ խանգարւած մի սերունդ, և այն բանի վրայ լալու փոխադէմ թէ՛ հարուստ դասակարգը այդտեղ չէ տալիս իր զաւակներին, աւելի լաւ չէր լինիլ արգեօք որ կարգի բերւէր վերջապէս դպրոցի թէ՛ կրթական և թէ՛ ուսումնական գործը: Եւ հաւատացէ՛ք՝ ամեն մէկը ուրախութեամբ կըտայ իր որդուն այդտեղ, առանց ուշադրութիւն դարձնելու որ դպրոցը առանձին իրաւունքներ չէ տալիս, — հէնց որ կրնկաթի, որ այդ ուսումնարանը իր ներքին արժանաւորութիւններով, մանկավարժական գործի ուղիղ գրութիւնով բարձր է կանգնած:

Կենքը պահանջում է կատարելագործութիւն և այն հիմնորդութիւնը աւելի երկար է ապրում, որնոր աւելի կատարելագործւած է:

Հ Ա Յ Ն Է Ի Յ

ԾԵՐՈՒԿԻ ՍԵՐԸ

Հրաման տո՛ւր, թէկուզ տաք-տաք երկաթով
Սիրտըս ծակծրկեն, մարմինըս այրեն,
Թէկուզ ճիպոտով, կաշւէ մտրակով
Մէջքիս կապուտակ շերտեր նկարեն—
Ես անխօս, անձայն պատրաստ եմ տանջւել,
Միայն մի ստիպիր քեզ զուր ըսպասել...

Հրաման տո՛ւր, թող ինձ տանջեն, չարչարեն,
Ողջ ոսկորներըս տեղահան անեն—
Ամեն դառնութիւն կըտանեմ ես լուռ,
Միայն մի ստիպիր ըսպասել քեզ զուր.
Հաւատա՛, հոգեակ—երկինքն է վկայ—
Զուր սպասելուց դառը բան չըկայ...

Երեկ անհամբեր, աչքըս ջուր կտրած՝
Քեզ ոպասեցի հինգ ժամից աւել,
Բայց, ան... դու չեկար, անդո՛ւթ, անաստեանձ,
Ես ըսկսեցի մագերըս փետել.
Ես ըսկսեցի զուռ անդադար,
Որպէս գըժատուն ընկած խելագար:

ձնշում էր հոգիս, որպէս մի սև օձ,
Անհամբերութեան դառըն ըզգացում,
Բայց ահա՛ դըռան լսեց ճռճուց,
Ես վեր եմ թռչում... դէպի քեզ վազում,
Բայց, աւանդ, ի զուր... յոյսերըս փշրւած,
Ես տեղն ու տեղը մնում եմ քար կտրած...

Դու դարձեալ չըկաս... և չես էլ գալու,
Ես այդ զգում եմ, մաշում եմ հոգիս.
Իսկ սև սատանան—այդ չարալեզու
Անիծեալը ինձ դադար չի տալիս.
Նա շշնջում է. «Ո՛վ ծերուկ անմիտ,
Արդեօք չի՞ խաբում քեզ քո նազելիդ»...

Մոսկւա.

* *

Դու դառնալով տանըս աիկին,
Կապրես խաղաղ, երջանիկ.
Լուռ կըտանեմ ես անալին,
Ամեն տեսակ փոթորիկ...

Բայց թէ դու քո խեղճ ամուսնի
Երգը գովել չուզենաս,
Իսկոյն ինձնից, ո՛վ նազելի,
Ապահարզան կըստանաս...

5 փետրւարի 1893 թ.
Մոսկւա.

* *

Օ՛հ, թէ նկարչի ձեռք ունենայի,
Հոգիս, չէի տանջւիլ ես քո ճանկերում.
Նախշուն պատկերներ կընկարէի,
Նոցա կ'առնէին ճոխ պալատներում:

Թէ դաշնամուրի քնդըր ձայներով
Կանանց ազդելու շնորհ ունենայի,
Գիտեմ, ինձ համար կանայք հալւելով,
Ո՛չ միայն ոսկի—կեանք չէին խնայի...

Բայց, էհ, չըսիրեց ինձ կոյր մամոնան,
Եւ կարօտ թողեց ապահով կեանքին.
Քաղցած արւեստը բանաստեղծութեան
Կեանքի մէջ ընկաւ խղճուկիս բաժին...

Եւ երբ տեսնում եմ, ինչպէս փրփրած
Շամպայնով մարդիկ սիրտ են զովացնում.
Ես էլ ծարաւի, բայց ճարըս կտրած,
Ստամոքսըս մի գլուխ ցուրտ ջուր եմ լցնում...

Ա. ԽԱՏՈՒՐԵԱՆ

11 փետրւարի 1893 թ.
Մոսկւա.

Հ Ա Յ Ր Ա Ս Պ Ա Ն

Գ Ի Լ Ի - Դ Ը - Մ ո պ ա ս ա ն Ի

Փաստաբանը դատարանում պաշտպանում էր
մի խելացնոր արարմունք: Եւ ճշմարիտ՝ այլ կերպ
քնչպէս կարելի է անւանել հետեւեալ տարօրինակ
ոճրագործութիւնը:

Մի անգամ, Շատու անւանւած փոքրիկ գիւ-
ղի մօտ եղեգների մէջ գտան երկու միջին տարի-
քի, միմեանց գրկած՝ այր և կնոջ դիակներ: Դոցա
ճանաչեցին: Նրջակայքում դոքա հարուստների
հուշակ ունէին և մի տարի առաջ էին միայն պը-
սակւել. կինը առաջին ամուսնութիւնից յետոյ ե-
րեք տարի էր, որ այրիացել էր:

Այդ դիպւածն աւելի ևս սարսափելի էր թը-
ւում, քանի որ սպանւածներն ամենւին թշնամի-
ներ չունէին, կողոպտւած ևս չէին: Պէտք է որ
թէ մէկին և թէ միւսին սուր երկաթով զարկե-
լուց յետոյ, ափից ձգած լինէին գետը:

Հետախուզութիւնը այդ ոճրագործութեան
վերաբերութեամբ ոչինչ չըլուսաբանեց: Կանչւած
վկաները բոլորովին ոչինչ չըգիտէին: Արդէն հարկա-
ւորութիւն էր դառնում բոլորովին մոռացութեան

տալ այդ անհասկանալի եղելութիւնը, բայց յանկարծ, հարեան գիւղից մի երիտասարդ, ժորժ-Լուի անունով, «Բուրժուա» կոչւած, իրան մեզաւոր անւանեց այդ ոճրագործութեան մէջ: Բոլոր հարցերին նա միայն մէկ պատասխան էր տալիս՝ այդ մարդուն երկու տարի է ինչ գիտեմ, իսկ կնոջը—կէս տարի, նոքա ինձ մօտ յաճախ գալիս էին, իւրեանց հին կահ-կարասիքը կարկատել տալիս, որովհետեւ ես լաւ գիտեմ հիւսնութեան արհեստը: Իսկ ինչ վերաբերում է այն հարցին, թէ ինչու ինքը նոցա սպանեց, նա յամառ կերպով կրկնում էր—սպանեցի, որովհետեւ ուզանել էի ուզում:

Նորանից ուրիշ ոչինչ իմանալ չըկարողացան:

Մեղադրւածն պէտք է որ անպօրինի ծնունդ լինէր. նորան վաղուց է որ տւել էին այդ գիւղում մեծացնելու: Միայն դրա համար ոչ-երկար վճարում էին փող, և նա մնացել էր ամենից թողնւած: Նորա իսկական անունը ժորժ-Լուի էր, բայց որովհետեւ տարիքն աւելանալով՝ նա անհամեմատ աւելի խելացի էր դառել և նկատուում էր բնական ազնուութիւն, որից զուրկ էին նորա ընկեր գիւղացի երեխաները, ահա դորա համար էլ նորան կոչեցին «Բուրժուա». այդ ժամանակից էլ ուրիշ անուն չունէր նա:

Նորան չափազանց վարպետ հիւսն էին համարում, բացի այդ նաեւ փայտից լաւ նկարներ կտրող: Ասում էին որ նա շատ ոգևորւող բնաւորութեան տէր մարդ էր: Նա հակառակ էր կոմունիստների և մինչև անգամ ոչնչականների վարդապետութեան, սիրում էր արկածներով և արիւնոտ դէպքերով լի ռումաններ: Գիւղացիների և բանւորների ժողովներում ճարտարախօս հրապարակախօսի անուն էր վայելում, և մինչև անգամ իր խօսելով ազդեցութիւն էր ունենում ընտրութիւնների հետեանքի վրայ:

Եւ ահա այնպէս, ինչպէս արդէն ասացինք, փաստաբանը պաշտպանում էր մի խելացնոր արարմունք: Եւ ճշմարիտ, ինչպէս բացատրել, որ արհեստավորը սպանում է իր լաւ պատէրատուններին, այն էլ, հէնց իր ասածով, հարուստ և առատաձեռն մարդկանց, որոնք նորան երկու տարւալ ընթացքում երեք հազար ֆրանկից աւելի գործ են տւել: Այս հաստատուում էր և մեղադրւողի հաշւմատեաններում գրածներով:

Մնում էր միայն այդ ծագումով և ազգութեամբ անյայտ մարդու ոճրագործութիւնը խելագարութեան հետեանք ենթադրել, թէ այն երկուսին սպանելով՝ նա կամեցել է վրէժխնդիր լինել լոլոր բուրժուաներից: Փաստաբանն էլ մինչև

անգամ շեշտեց իր պաշտպանողական ճառում այդ ընկեցիկ մարդուն տւած «բուրժուա» անւան վրայ:

Նա բացառանչեց. «Իսկոն հեղինութիւն չէ արդեօք «բուրժուա» կոչել այն անբախտ տղային, սորան, որը ոչ հայր և ոչ մայր ունէ: Ում չի զայրացնիլ մի այսչափ վիրավորանք. ձեր առաջ կանգնածը թունդ հասարակապետական է, ինչ եմ ասում, դորանից էլ աւելի: Նա պատկանում է մինչև անգամ այն քաղաքական կուսակցութեան, որին պատկանողներին հասարակապետութիւնը մի ժամանակ սպանում էր և քսոյրում, իսկ այժմ ընդունում է զրկաբաց, այն կուսակցութեան, որի համար կանոն է ամենն այրել և սպանել: Ահա նոյն իսկ այդ վարդապետութիւնն էլ սորա կորստեան պատճառն եղաւ: Նա լսել է, թէ ինչպէս յեղափոխականները, մինչև անգամ կանայք, այն կանայք, պահանջում էին Գամբետտայի և Գրեիի գլուխները: Սորա տկար, բայց և շատ իւրացնող գլուխը չը կարողացաւ դէմ դնել այդ հոսանքին, սա էլ նոյնպէս սկսեց «բուրժուայի» արեան ծարաւը զգալ:

Պ. պ. երգեալ դատաւորներ, ինձ թւում է, որ մեղադրել պէտք է ոչ թէ սորան, այլ «կոմունին *»), որը քարոզեց այդ գաղափարը»:

Իսկ ինչո՞ւ լսում է քաջալերութեան շշնջոց, ամենքը զգում էին որ փաստաբանը գործը տարաւ: Դատախազը չէր հերքում: Դորանից լետոյ նախագահը առաջարկեց մեղադրւողին սովորական հարցը. «Մեղադրւող, չէք կամենալ արդեօք ձեզ արդարացնելու համար մի որեւէ բան ասել»:

Նա կանգնեց. դա մի միջահասակ, բաց բըլօնդին մազերով պատւական կապոյտ, պարզ ու մտախոհ աչքերով մի երիտասարդ էր: Հէնց որ հնչեց նրա ազգու ձայնը, որը բոլորովին չէր համապատասխանում նորա թույլ կազմաւածքին, հանդիսականների կարծիքը նոյն իսկ նորա առաջին խօսքերից փոխւեց ի վնաս նորա: Նա խօսելիս կարծես ճառում էր միւսնոյն ժամանակ այնքան որոշ, որ նորա արտասանած և ամենաչնչին բառին էլ լսում էր դահլիճի խորքում:

«Պ. Նախագահ, որովհետեւ ես մտադիր չեմ գժանոց գնալ և նախապատուում եմ գիլիօտինը՝ մահը, ուստի ես այս րոպէիս կըպատմեմ ձեզ ամենը, ինչպէս որ եղել է:

Այս կնոջը և տղամարդին ես սպանեցի նորա

*) Մի հասարակութիւն, որ չէ ճանաչում ոչ սփականութիւն, ոչ առանձին արտօնութիւններ, այլ ամենը յատկացնում է ընդհանուրին:

Գեներալ-լեյտենանտ Արշակ Տեր-Ղուկասեան
(Վերջին ռուս-տաճկական պատերազմի հերոս):

1819—1881

Համար, որ դոքա իմ ծնողներն են: Այժմ լաւ լըսեցէք ինձ և դատեցէք:

Այդ կինը ծնել է երեխայ և տւել ծծմօրը մեծացնելու. նա իրան դործը չէ Համարել մտածել որ փոքրիկ, անմեղ տարարածը դատապարտւած է յաւիտենական աղքատութեան, յաւիտենական անարգանքի, որը կրում են բոլոր ապօրինի ծնւածները, աւելին կասեմ—մահւան. որովհետեւ մայրը ձգել էր ծծմօրը, իսկ ծծմայրն ամսական վճարը ստանալ դադարելուն պէս՝ կարող էր, ինչպէս յաճախ և պատահում է, թողնել նորան առանց խնամքի, երեխային մնում էր մարել և սոված մեռնել: Բայց իմ ծծմայրս շիտակ կին էր—նա փոխարինեց ինձ իմ իսկական մօրս, նա կատարեց իր պարտքը և մեծացրեց ինձ, թէև ի զուր: Միթէ աւելի լաւ չէ այդ բոլոր դժբախտների Համար, որոնք փուլած են գիւղերում, ինչպէս դուրս ձգւած անպէտք լաթեր, մեռնել քան թէ ասլեր:

Ես մեծանում էի մի ինչ որ խայտառակութեան զգացմունքի խառնաշփոթ ազդեցութեան ներքոյ: Մի անգամ ընկերներս, չըգիտեմ ինչպէս, ինձ անւանեցին «Եղինջ»։ Ես իրանք էլ չէին հասկանում թէ ինչ ասել է այդ բառը, երևի նոցանից մէկն ու մէկը տան մեծերիցն էր լսել: Ես ևս չէի հասկանում թէ ինչ է նշանակում—միայն ես զգացի այդ բառի վիրաւորիչ իմաստը:

Համարձակ կարող եմ ասել, ես ուսումնարանումն ամենախելօքներից մինն էի, կարելի է, պ. նախագահ, ես և ճշմարտութեամբս աչքի ընկնէի, բայց իմ ծնողներս դէն էին ձգել ինձ, իսկ այդ զգացմունքը որքան կարող էր ազդել իմ բնավորութեանս վրայ՝ թողնում եմ ձեզ դատել: Նոցա յանցանքը իմ վերաբերութեամբ այն է՝ որ նոքա մեղաւարտ են, իսկ ես զոհ: Ես անարաշտպան էի—նոքա անգութ, սիրելու փոխանակ՝ նոքա ինձ դուրս ձգեցին: Ես նոցա պարտական եմ կեանքս, բայց միթէ բախտաւորութիւն է նոցա ինձ տւած կեանքը: Այսպէս թէ՛ այնպէս՝ ես ընդհանրապէս անբախտ և թշուառ եմ:

Եւ այսպէս նոցա վարմունքն իմ վերաբերութեամբ ամենամոռամօթ, ամենամարդի, ամենահրէշաւոր և խայտառակն էր, որպիսին միայն կարելի էր անել: Նոյն իսկ միայն այդ պատճառով ես կարող էի վրէժխնդիր լինել նոցանից: Վիրաւորւած մարդը խիռն է, կողոպտւածը աշխատում է վերադարձել իրենը, իսկ ինչ վերաբերում է խաբւածին, տանջւածին և անպատւածին, նա սպանում է: Ես կողոպտւած, խաբւած, անպատ-

ւած, չարչարւած էի նոցանից ևս առաւել, որոնք կարող են յոյս դնել ձեր գլխարտութեան վրայ: Ես վրէժխնդիր եղալ սպանելով, կրճատալով նոցա բախտաւոր կեանքը՝ ի փոխարէն այն սարսափելի կեանքի, որը նոքա ինձ զօռով տւել էին—այդ իմ օրինաւոր իրաւունքն է: Դուք կասէիք որ՝ այդ Հայրասպանութիւն է, բայց չէ՞ որ այդ մարդիկը իսկապէս իմ ծնողներն են եղել և ես նոցա որդին, մինչդեռ ես նոցա Համար եղել եմ միշտ ծանր բեռն, յաւիտենական սարսափ և նախատինք. մինչև անգամ իմ ծնունդս նոցա Համար անբախտութիւն և իմ կեանքս մշտական ամօթ:

Նոքա մտածելիս են եղել միայն իրանց բաւականութեան մասին և ահա անսպասելի կերպով յայտնեցաւ երեխայ, նոքա ազատեցին նորանից, ես էլ նոցա հետ վարւեցի նոյն իսկ իրանց նման: Ջրնայած դորան, քիչ առաջ ես պատրաստ էի նոցա սիրել: Ես ոչինչ չէի կասկածում, երբ երկու տարի սորանից առաջ այդ մարդը—իմ հայրս, առաջին անգամ ինձ սլաուէր տւեց: Ինչպէս վերջը երևաց, նա իմ մասին տեղեկութիւններ է ժողովելիս եղել քահանայից: Այդ ժամանակից սկսած նա յաճախ ինձ դործ էր տալիս և լաւ վարձատրում աշխատանքս. երբեմն նա ինձ հետ զրոյց էր անում և ես փոքր առ փոքր սկսեցի մտերմանալ նորա հետ:

Այս դարու սկզբին նա ինձ մօտ բերեց իր կնոջը—իմ մօրը: Այնպէս էր դողում մայրս ինձ մօտ մտնելիս, որ ես կարծեցի թէ նա տկար է: Նա խնդրեց սթոռ նստելու և մի բաժակ սառը ջուր խմելու և առանց մի խօսք անգամ ասելու, ինչպէս խելագար, երկար ժամանակ զննում էր ինձ և իմ սենեակը: Իսկ երբ հայրս հարցնում էր նորան մի որևէ բան, նա ամեն անգամ անտեղի պատասխաններ էր տալիս: Այս բանն էլ ինձ աւելի համոզեց, որ նա քիչ թէ շատ խելագարւած է:

Յաջորդ անգամ նա եկաւ խաղաղ, կատարեալ գիտակցութեամբ. երկար ժամանակ զրոյց արին նոքա ինձ հետ և դարձեալ մեծ սլաուէր տւին ու գնացին: Դորանից յետոյ ես նորան տեսայ մի քանի անգամ, ոչ մի բանի մասին կասկած չը տանելով, մինչև այն ժամանակը, երբ մի անգամ նա սկսեց ինձ հետ խօսել իմ կեանքի, մանկութեանս և իմ ծնողներին մասին:

—Իմ ծնողներս, տիկին, ստոր արարածներ են եղել—նոքա ինձ դէն են ձգել ինչպէս դէն են ձգում շան ձագերին—ասացի ես նորան:

Նա ուշաթափ վայր ընկաւ. ես միայն այս ժամանակը հասկացալ, որ դա իմ մայրս է, միայն

այդ չընդունուի. ես կամենում էի որ նա շարունակէ իր երթևեկութիւնը:

Իմ կողմից ես ևս տեղեկութիւններ սկսեցի ժողովել նոցա մասին և իմացայ, որ մայրս միայն երեք տարի է ինչ արիւնքել է առաջին մարդուց և անցեալ յուլիսին մարդու է գնացել իմ հօրս: Ասում էին, որ նոքա մտերմական յարաբերութեան մէջ են եղել դեռ մօրս մեռած մարդու. կենդանի ժամանակներից, բայց այդ բանին ոչ մի ապացոյց չըկար—բացի ինձանից: Իսկ ինձ էլ նոքա աշխատել էին անյայտացնել հէնց առաջին օրից այն յոյսով՝ որ ինձ հետ էլ, վաղ թէ ուշ, բոլորովին խզեն իւրեանց յարաբերութիւնը:

Ես սպասեցի յարմար ժամանակի: Ըստ սովորութեան, մի անգամ երեկոյեան մայրս ինձ մօտ էր հօրս հետ և չըգիտեմ թէ՛նչու՝ շատ յուզւած էր: Բարևելիս նա ասաց. «Յանկանում եմ ձեզ ամենայն տեսակ լաւութիւն, դուք, երևում է որ ազնիւ մարդ էք և լաւ բանւոր. երբ դուք պսակւել ուզենաք—պսակեցէք ձեր ընտրութեամբ: Ես առաջին անգամ մարդու գնացի իմ կամքիս հակառակ, ուստի և գիտեմ թէ այդ սրբան ծանր բան է: Այժմ ես հարուստ ու անգաւակ եմ և ազատ ինքնիշխան կարգադրում եմ իմ կարողութիւնըս—ահա՛ ձեզ ձեր ամուսնութեան համար—և նա մեկնեց ինձ մի կնքած ծրար: Ես յառած աչքերով անընդհատ նայում էի նորա աչքերին: Երբ նա խօսելը վերջացրեց, ես ասացի. «Դուք իմ մայրս էք»: Նա դողաց, ետ ետ գնաց և երեսը ծածկեց ձեռքերով որ ինձ չըտեսնէ:

Հայրս վրայ հասաւ, բռնեց նորան և դառնալով ինձ գոչեց. «Դու խելքիցդ եղել ես»: Ամենևին—պատասխանեցի: Ես գիտեմ որ դուք իմ ծնողներս էք, դուք ինձ խաբել չէք կարող, աւելի լաւ է խոստովանեցէք և ես ձեր գաղտնիքը ոչ ոքի չեմ ասիլ: Բացի այդ խոստովանութիւնից՝ ես այլ բան չեմ պահանջիլ ձեզանից և կըմնամ հէնց այսպէս՝ հիւսն:

Այդ ժամանակ Հայրս, ձեռներում բռնած ունենալով մօրս, որը սաստիկ լաց էր լինում, ետ ետ էր քաշւում դէպի դուռը: Ես արագ փակեցի դուռը և բանալին դրի գրպանս: «Նայեցէք սորան և փորձեցէք մերժել որ սա իմ մայրս է», ասացի ես հօրս: Հայրս սաստիկ գունատեց, շատ կարելի է՝ գէթ մտածելով որ աղմուկն ու շփոթը, որից նոքա այսքան ժամանակ այդքան լաջող կերպով խօյս էին տալիս, կարող է լանկարծ սաստկանալ և արատաւորել նոցա բարի անունը: Նա ըսկը-

սեց ծանր շունչ քաշել և հազիւ կարողացաւ արտասանել:

«Դու ստոր և անպիտան արարած ես, դու մեզանից խարդախութեամբ փոզ ես ուզում կորզել. սորանից լետոյ արի ու մարդկանց լաւութիւն արա, սիրտ ունեցիր այս տեսակ գռեհիկներին օգնելու»:

Իսկ մայրս այս միջոցին միայն մի բան էր կրկնում. «Գնանք այստեղից, գնանք շուտով». բայց դուռը փակ էր:

«Եթէ դու այս բոլորիս չըբանաս դուռը, գոչում էր Հայրս,—ես քեզ բանտը նստեցնել կըտամ, որ մեզանից բռնի ուժով փող ես ուզում խլել»:

Ինքս ինձ ամենևին չըկորցնելով, ես բաց արի դուռը, նոքա անյայտացան գիշերւան խաւարի մէջ: Նոյն այդ բոլորին ես նորից զգացի ինձ որբացած և դուրս ձգւած. մի խօսքով, կարծես ինձ գլորեցին մի խորն անդունդ: Սաստիկ տխրեցի, իսկ դորա հետ միացաւ բարկութեան և արհաւիրքի զգացմունքը: Ամբողջ գոյութիւնս լցեց մերժւած սիրոյ դառնութեամբ և զայրոյթով: Ես ընկալ նոցա քամակից և իմանալով որ Շատու կայսրանը հասնելու համար նոքա պէտք է անցնեն Սենալի ափով, շուտով հասայ նոցա քամակից:

Ես գաղանազողի փորսող էի տալիս խոտերի մէջ վախենալով չըլինի թէ նոքա հետամուտ լինելու նկատեն: Մայրս շարունակում էր լաց լինել, մինչդեռ Հայրս հանգստացնում էր նորան ասելով. «Քո մեղն է, ինչո՞ւ էիր ցանկանում անպատճառ տեսնել նորա հետ, մեր վարմունքն բոլորովին անմիտ քայլ էր, նորան կարելի էր հեռւից էլ օգնել, թնչի էին այդ համարձակ այցելութիւնները, քանի որ մենք հրապարակօրէն չենք կարող խոստովանւել որ նա մեր որդին է»:

Կայծակի արագութեամբ յայտնւեցայ նոցա առջև և շնչասպառ լինելով՝ ասացի. «Տեսնում էք, ես ճշմարիտ եմ եղել, որ ասում էի թէ դուք իմ ծնողներս էք, մի անգամ արդէն դուք ինձ մերժեցիք, մի՞թէ հիմա էլ ետ կը վանէք ինձ»:

Այն ժամանակը, պ. նախագահ, Հայրս ձեռք բարձրացրեց ինձ վրայ. և երգւում եմ պատուով, օրէնքով և հասարակապետութեան անունով, խրփեց ինձ: Ես վրայ ընկալ նորա օձիքը բռնելու, իսկ նա հանեց ատրճառակը:

Աչքերս մթնեց, ամեն բան տալն ու վրայ եղաւ, այլ ևս ոչինչ չըհասկանալով, հանեցի գրպանիցս հիւսնի կարկինը, և նորանով կարողացաւ ծիս չափ հարւածում էի, հա հարւածում էի հօրս:

Այդ ժամանակ մայրս քաջքշում էր մօրուքիցս և գողում. «Օգնեցէք, օգնեցէք, սպանում եմ»:

Կարծեմ որ ես սպանեցի և նորան. մթթէ ես այդ բոլէին կարող էի իմանալ թէ թնչ էի անում:

Երբ ինքս ինձ ժողովեցի և տեսայ նոցա գետնի վրայ փռած, բոլորովին սառը, առանց երկար մտածելու՝ երկուսին էլ ձգեցի Սենայի մէջ:

Ահա բոլորը. այժմ դատեցէք»:

Մեղադրւողը նստեց:

— Գործը լեռնաձգւած է միւս նստին, ասաց նախագահը, և դատաւորները գուրս եկան գահլիճից:

Եթէ մենք լինէինք դատաւորները, ինչպէս կը վարէինք այդ հայրասպանի հետ:

ԽԱՂԱՂՈՐԴ

ՏԱՐԱԿՈՒՍԱՆՔԻ ՓԱՐԱՏՈՒՄՆ

Ձըզիտեմ՝ որպիսի դատաստան պիտի կատարի տալադուն իմ զբաղանակաւ գործունէութեան վրայ, բայց մի հանգամանքում, անշուշտ, սուներ է ձգելու անւանս, եթէ ես չըշտապեմ թիւրիմացութիւնը պարզել:

Իմ երկասիրութիւնների մէջ մի քանի տեղ հարեւանցօրէն յիշողութիւն եմ արել ես մեր տոհմային ծագման մասին:

Աւանդութիւնը, արձանագրութիւններն և ձեռքի եղած ստուգապատում ապացոյցները Պահլաւունեան տան շառաւիղ, Գրիգոր Մաղիստրոսի եղբոր որդի Պաօլ իշխանի սերունդը հասցնում են մինչև մեր օրերը:

Պաօլ իշխանի երեք որդուց մինը լինում է անգաւակ, իսկ երկուքը՝ Պապակ և Վասակ, իրանց շառաւիղներով, առաջինը նախահայր է հանդիսանում աշտարակարմակ տէր-Առաքելի որդի Ատեփանին՝ իմ հօրս, իսկ Վասակի սերունդն են Խուրեանք կոչւած տոհմը, որոնցից մէկն էր երջանկայիշատակ Սիմէօն կաթողիկոսը:

Վերագրեալ յիշողութեանցս վրայ հիմնւած՝ բազմաշխատ հ. Ալիշանը նոյնը կրկնում է և իր պատուական Այրարատում:

Մնացարձութեան արգասիք չեն եղել զբաղմունքս և ոչ փառամոլութեան ձգտումն:

Բայց արի տես, որ մեծ տարակուսանքի տեղիք են տակ: Նոյն իսկ մեր օրով աննշան, յիշողութիւնքս թիւրիմացութիւնների առիթ են դարձել:

«Մուրճ» ամսագրի, 1889 թիւ Ա. համարում, երես 129, պ. Քարամեսեցը կարծում է, որպէս թէ Աշտարակիցի տէր Առաքելի որդի Ատեփանի աղայ Յովհաննէսը—առղերբս գրողը՝ շատ ուշ՝ այն է Ներսիսեան զբաղւածութեամբ աւարտած և հայրենիք վերադարձած ժամանակն է, գուցէ, միայն տեղեկացնել, որ ինքը հին ազնական ցեղից է, որ ինքը սերում է Պահլաւի Գրիգոր Մաղիստրոսի եղբոր որդի Պաօլ իշխանից, ուստի և սկսում է կրել Պերճ իշխանական անունը և Պաօլեանց ազգանունը:

Իր ժամանակին պ. Քարամեսեցի ենթադրութիւն-

ները հերքելն իմ կողմից անխոհեմութիւն համարելով լուրթեան տէր:

Այժմ ես կրկնէի, եթէ վերագրեալ սխալ ենթաթիւններն, իբրև ստուգութիւն համարւած՝ արձագանք չըգտնէին յետագայ յիշատակարաններում:

1893 թ. ներկայ տարւոյս, Մոսկւայում պ. Վեսեթովսկու և պ. Մինաս Բերբերեանի «Армянские беллетристики» վերնագրով ռուսերէն հրատարակած հաւաքածուի մէջ, պ. Բերբերեանը միևնոյն սխալը կրկնում է՝ դարձեալ պ. Քարամեսեցից առած՝ այսպէս. «Здесь (Աշտարակում) родился и провел свои годы Ованес Тер-Аракелянцъ, писавший и известный главным образом под псевдонимом Перчъ Прошянцъ»:

Այս և սոյնանման տարակուսանքներն ընդ միշտ փարատելու մտք՝ անհրաժեշտ եմ համարում իսկութիւնը պարզել:

Մեր տոհմի Պաօլեանց ծագումից լինելը վաղուց յայտնի է եղել մեր նախորդներին, թէ աւանդաբար, թէ Աշտարակում եղած 17 և 18 դարերից իրանց նախնեաց գերեզմանաքարերի արձանագրութիւններից՝ և թէ դարու սկզբում, 1816 թիւն, ռուսաց տէրութիւնից հաստատւած Խուրեան տան ազնական արտօնազրկից, որի ճիւղագրութեան պատճէնը, 1817 թիւն հանած՝ ցայսօր գտնւում է իմ մօտ:

Խուրովեանց տոհմի նահապետ, Գառնեոյ դաւառի տիրապետ, իշխան Պաօլի անդրանիկ որդու շառաւիղը որդոց որդի իջնում է մինչև Աշտարակաբնակ տէր Առաքելն և իր որդի Ստեփանը—նաասախ հայրը:

Այսպէս է վկայում Խուրեանց տան ազգագրութիւնը:

Թէ, վերջապէս, Յովհաննէս Ստեփանեանս՝ Ներսիսեան դպրոցից Աշտարակ վերադառնալուց յետոյ՝ չեմ կոչւել Պաօլեանց, այդ հաստատում է Ներսիսեան դպրոցից ստացած ատեստատիցս, ուր պարզապէս գրւած է Յովհաննէս Պաօլեանց. նոյնպէս և 1849 թիւ, մարտի 11-ին, Երևանայ Կոնսիստորիայի տւած մետրիքականում պարզ ասւած է, թէ Յովհաննէս Ստեփանեան Պաօլեանց ծնեալ է յՅ-ն յունիսի, 1837 ամիս:

Գալով Պերճ կոչմանս՝ այդ անւանափոխութիւնն եղել է 1860 թիւն՝ Սօս և Վարդիթիւր վէպիս տպագրութեան ժամանակ:

ՊԵՐՃ ՊԵՐՇԵԱՆՑ

ՄԱՏԵՆԱԽՕՍՈՒԹԻԻՆ

ԴԱՍԱԳԻՐԻ ԿՐՕՆԻ, ուղեցոյց հայ կրօնասոյցի համար. ՆՈՐ ՈՒԹՅՈՒՆԻԹԻ մշակութիւնը: Հատոր Բ. մասն II. Տետր Ա. դասախօսից Ներսիսեան դպրանոցի ստորին դասատու աշակերտների ՍԱՀԱԿ ՔԱՀԱՆԱՅ ՍԱՀԱԿԱՆՅ: Տիֆլիս 1893:

Սահակ ք. Սահակեանի այս նոր հրատարակութեան մասին «Արարատ» ամսագրի վերջին № 5-ի մէջ տպագրւած է Ֆ.-ի մի քննադատութիւն, որի եզրակացութիւնները քաղածօրէն բերում ենք այստեղ՝ «Տարազ» ընթեր-

Ներսիսեան հոգեւոր դպրոց

թողնելին մի պատկեր ևս տալու այն տգեղ սովորութեան, որ Գերմանիայում աւարտածները ուզում են պատւաստել մեր գրականութեանը:

Ս. ք. Ս. խոստովանում է, որ իւր աշխատութիւնը մի կատարեալ գործ չէ, քան լիցի, նրա նպատակն է եղել հետաքրքրութիւն շարժել, ուստի ընտրել է մի ձև, որ ցանկանում է շատ շատերից ընդունած տեսնել, որովհետև փորձով գիտէ, որ այդ լաւն է: Ահա նրա խօսքերը. «Այս ձևը քանի մի տարի է ուսումնական իրութեան առարկայ է դարձել ինձ համար և իմ ձեռք բերած տեսական օրէնքները երբեք տարի որպէս ուսուցիչ Ներսիսեան զբաղմունքի մտորին դասատանց գործնականապէս փորձել եմ: Կեանքի մրկածովի ալիքների մէջ միակ միութեամբ իւր այն է եղել, որ ցանած սերմերը ոչ ճանապարհի, ոչ ապառաժի և ոչ փշերի մէջ են ընկել: Նոքա որոնք աւանատես և ականջալուր են եղել, կարող են վկայել, որ արդարութեան սահմանը յարգում եմ:

Թէև այս աշխատանքը ի լոյս ընծայելու դիտարկութիւններ չունէի դեռ ևս, իմ ցանկութիւնն էր էլ ի երկար տարին եր մշակել գործնական ասպարիզում, բայց հանգամանքները և բարի ցանկացող բարեկամների խորհրդին ստիպւեցայ չհակառակել (Հին Ուխտի յառաջաբ. էջ III):

Այսպիսով իր աշխատասիրութիւնը Ս. ք. Ս. ներկայացնում է մեզ իբրև մի ինքնուրոյն, երկար տարիների տեսական և գործնական ուսումնասիրութեանց արդիւնք:

Բայց, Ֆ.-ի հաստատելովը, դուրս է գալիս, որ բառացի ստրկական թարգմանութիւն են Ռիչարդ Շտաուդէի կրօնի դասագիրքը աշխատանքի, որոնց վրայ իրաւ է Շտաուդէն գործնականապէս և տեսականապէս տարիներ է տքնել առանց ի հարկէ, կարողանալու նախատեսել, որ տալագայում իւր հայրենիքում սովորողներից մէկը այնքան համարձակութիւն կունենայ, որ չքաշւելով ուրիշի գործը և աշխատանքը իւրեանն կըվերագրի: «Սրբազան պատմութիւն Հին և Նոր ուխտի» աշակերտաց և աշկերտուհիների համար» գրքերը թարգմանութիւն են D-r Richard Staude-ի Die biblischen Geschichten des Alten und Neuen Testaments. Drestden. 1893, իսկ ուսուցիչների համար գրած ձեռնարկները նոյն հեղինակի Präparationen zu den biblischen Geschichten des Alten und Neuen Testaments, nach Herbartschen Grundsätzen ausgearbeitet:

Այդ աղացուցանելու համար պ. քննադատը իրար հանդէպ դնում է գերմաներէն ընդգիրը և հայերէն թարգմանութիւնը, և որպէս զի այս ախուր գործողութիւնը ձանձրալի չըլինի ընթերցողի համար, առաջ է բերում իւրաքանչիւր հատուածի սկզբի և վերջի խօսքերը: Այդ համեմատութիւնն աւելի քան պարզ է անում այն, որ Ս. ք. Ս. իսկապէս ոչ թէ աշխատասիրել է, այլ թարգմանել է, այն էլ բառացի կերպով:

Մենք առիթ ենք ունեցել համոզւելու որ նոյն տեսակ տարիչի սեփականութեան իւրացումն է՝ Ս. ք. Ս. և մի ուրիշ երկը՝ «Մի քանի խօսք հայ կրօնուսուցիչներին» ապ. 1888-ին, որ իբրև առաջարկ է ծառայում նրա բոլոր ձեռագիրներին: Այդ գրքովը բառացի թարգմանու-

թիւն է Kehr-ի Praktische Volksschule, ուսուցիչների համար ձեռնարկից:

Նթէ աչքի առաջ ունենանք որ մեր մանկավարժական գրականութիւնից ուրիշ շատ գրածներ, ինչպէս իր ժամանակին այդ ցոյց էր տաւ թէ «Վարժարան» և թէ նոյն «Արարատ» ամսագիրներում, նոյնպէս բառացի թարգմանութիւններ են գերմաներէնից և ոչ թէ ինքնուրոյն աշխատասիրութիւններ, մի բաւականին վատ դադար է որ ակամայ կազմում է հասարակութիւնը գանգաւ հայ մանկավարժների՝ մասին և իրաւացի թերահաւատութեամբ վերաբերում է գրանց բարոյականացնող ազդեցութեանը սանիկների վրայ:

Կարելի է զարմանալ միայն որ մեր հասարակութեան մէջ գտնւում են այնու ամենայնիւ անհատներ, որոնք պախարակում են ամեն մէկին, որ համարձակում է պլագիատը ցոյց տալ. ինչ հարկ կայ միմեանց անւանարկել, գրանով հօ գրածքի արժէքը չի պակասել միևնոյնը չէ՝ թարգմանութիւն է դա, թէ հեղինակութիւն: Ֆ.-ի ասելով՝ «հայր Սահակի նախկին հայ ծանօթները գերմանական մասնագիտական թերթերի մէջ գովասանական ծանօթութիւն են տալիս նոր լոյս տեսած գրքերի մասին, բայց միևնոյն ժամանակ մտերմաբար յայտնում են իւրեանց պրոֆեսսորին աշխատանքի իսկական արժէքը և ինչ լինելը: Թողնում ենք ընթերցողին երեւակայել, թէ ինչ տեսակ կարծիք կարող է կազմած լինել ազնւամիտ գերմանացի պրոֆեսսորը հայերիս գովելի յատկութեանց մասին: Նւ ահա այդ մարդիկը, գիտութեան ներկայացուցիչները իւրեանց ընկերներին օտարի առաջ սեպցնելու նպատակաւ, յայտնում են նրա գաղտնիքը օտարին, բայց վախենում են մեր հասարակութեան առաջ դուրս գալ և ճշմարտութիւնը երևան հանել կամ եթէ չեն էլ վախենում, այնքան սահմանափակ են, որ կարծում են թէ վատ բան արած կը լինին, եթէ իւրեանց բարեկամի վատ վարմունքը մերկացնեն, թէկուզ այդ բարեկամը ոչ եթէ մի անհատի, այլ ամբողջ հասարակութեան առաջ է մեղանչել և դեռ շարունակում է մեղանչել:

Այսպիսի մի վերաբերմունք, ի հարկէ, բացատրւում է նրանով, որ մեր հասարակութեան մէջ դեռ շատ քիչ է յարգւում առհասարակ սեփականութեան իրաւունքը, իսկ արտասահման գնացողները արտասահմանեան ամբողջ գրականութիւնը իրանց յատուկ սեփականութիւն են չինում:

Չենք հասկանում ինչո՞ւ այդ մարդիկ կարծում են թէ գերադասելի է համարել հեղինակ, թէև ուրիշի սեփականութիւնը իւրացրած հեղինակ, քան թէ բարեխղճ թաւգամանիչ: Մինչդեռ հասարակութեան համար միևնոյն չէ՝ նրա առաջ ինքնուրոյն գրած է, թէ թարգմանութիւն:

Մեր ուսուցիչները՝ իմանալով որ իրանց առաջ օտար ուսուցիչների կամ մանուկների համար շարադրւած է մի գրածք, կ'աշխատեն յարմարել իրանց հայկական պայմաններին և հայ մանուկի հասկացողութեանը:

Ս. ք. Ս. թարգմանած գրքերը գրել է մի բողոքական դասաւանդ, բողոքական մանուկներին քրիստոնէական սկզբունքները ուսուցանելու նպատակաւ: Նա իւր աչքի առաջ ունի բոլորովին այլ պայման-

ների մէջ մեծացած, այլ երկրի, օդի, այլ ընտանիքի մէջ կրթութիւն ստացած մանուկներ, հետեւապէս ինչքան ներքի է մի մանկավարժի կողմից առանց մի որ և է փոփոխութեան թարգմանել այդ տեսակ ձեռնարկներ հայ մանուկների համար: Մենք կարծում ենք Հայր թարգմանիչը, կամ եթէ կուզէք դաստիարակ կրճատման մեզ հետ՝ եթէ ասելու լինինք, մի դիրք հայացնելու համար դեռ բաւական չէ որտեղ գրած է գերմանացի մանուկ, նրա տեղը դնենք հայ մանուկ, կամ «Կարլոս Մեծ»-ի տեղ «Ներսէս-Մեծ» և այլն: Սակայն կարող են մի քանիսը այս տեսակէտը այնքան ծանրակշիռ չհամարել ասելով՝ որ փորձնականապէս արդէն ապացուցւած է, թէ այդ թարգմանութիւնները ծառայել են նաև հայերի համար իբրև լաւ ձեռնարկներ: Իսկ մենք կասենք՝ նոցա այդ հետեւները ուղղակի նրանից է առաջացել, որ գերմանացի գիտնականը, ինչպէս այդ յատուկ է գերմանացի գիտնականներին, հիմնովին ծանօթ լինելով մանկավարժութեան տեսութեանը, դրա հետ միացրել է նաև իւր փորձնական եղանակաւ ձեռք բերած գիտութիւնը և այդպիսով կարողացել է այնպիսի ձեռնարկներ պատրաստել, որոնք պարունակում են իւրեանց մէջ ընդհանուր քրիստոնեայ մանուկներին դիւրմբունքի կէտեր, ուստի հայ ուսուցիչը կարողանում է նոցա միջոցով գրաւել հայ մանկական ուշադրութիւնն և, մանաւանդ որ չունինք ուրիշ աւելի լաւ ձեռնարկներ, բայց դրանից դեռ չըպէտք է եզրակացնել, որ նոքա պէտք է անփոփոխ մուտք գործեն մեր ուսումնարաններին մէջ:

Այժմ մի կողմ թողնելով մանկավարժական խնդիրը, անցնենք մի այլ ծանրակշիռ խնդրի. այն է՝ կրօնականի: Հայր Բէգնազարեանցի դիրքը քննեցին՝ երթադրելով, որ նրա մէջ կան օտարամուտ մտքեր, որովհետեւ նա օգտուել է օտար աղբիւրներից, այժմ մեր առաջ գրած է մի բողոքական հեղինակի դասագիրքը և այդ գիրքը մեր բոլոր ուսումնարաններում ամենաընդունուածըն է: Հայր Բէգնազարեանցի գիրքը նպատակ ունի ուսուցանել մեր եկեղեցւոյ դաւանանքը հայ մանուկներին, իսկ Հայր Սահակեանցի կրօնուսուցների ձեռնարկը սովորեցնում է հայ ուսուցիչներին ա. Գիրքը բացատրել, հասկացնել մանուկներին, ուրեմն երկուսի մէջ էլ կարող են բազմաթիւ փոփոխ դաւանաբանական կէտեր լինել, որոնց այս կամ այլ կերպ հասկանալուց և բացատրելուց են ծագում քրիստոնէական եկեղեցիների տարբերութիւնը:

Մենք յուսով ենք, որ Հայր Սահակը այնքան հմուտ կըլինի մեր եկեղեցու առանձնայատկութեանց ուսման մէջ, որ նա օտարամուտ բացատրութիւններ մտցրած չի լինի իւր գրքի մէջ, բայց մի և նոյն ժամանակ չենք կարող հաւատալ լինել, քանի որ ամբողջը առանց փոփոխութեան մի թարգմանութիւն է, որ գրքի մէջ ներս մտած չեն լինիլ գուցէ անգիտակցօրէն, թարգմանչի կամքին հակառակ կէտեր, որոնք չըպէտք է լինէին:

Յ. առաջ է բերում մի քանի օրինակներ, որտեղ երևում է թէ կրօնական տեսակէտից Ս. Բ. Ս. գրքերի մէջ պատահում են սխալներ, օրինակ՝ գերմաներէն լեզուի սխալ հասկանալուց:

Այդպիսով հայ կրօնուսուցը գիտենալով որ իր ձեռքի տակ մի թարգմանութիւն է, անկասկած աւելի զգոյշ

կերպով կը վերաբերուի Ս. Բ. Ս. գրքերի թէ մանկավարժական և թէ կրօնական մասերին և չենք կարող ի նկատի ունենալով մեր հասարակութեան օգուտը, Յ. ի հետ մեր ցանկութիւնը չըյայտնել—անհետացած տեսնել հայերիս միջից ուրիշի սեփականութիւնը իւրացնելու պախարակելի սովորութիւնը:

Ուրախանալով որ «Արարատը» սկսել է թշնամի հանդիսանալ այն ուղղութեան, որ սիստեմաբար աշխատում է ծածկել հայոց կեանքի մէջ երկացող աղեղ երկոյթները, չենք կարող չըցաւել որ այդ թերթի մէջ մի քանի յօդածներում, օրինակ այս քննադատութեան մէջ տեղ տեղ ստացւում է ֆելիէտօնական, ոչ-լուրջ ոճ, որ բոլորովին չէ սաղում էջմիածնի վանքի և ձեմարանի օրդանին: Մեզ դուր չեկաւ օրինակ հետեւալ դարձածը.

«Նրբ Ս. Բ. Ս. թարգմանութեան առաջին մասը պատրաստ է լինում, արժանապատիւ հայրը դիմում է մեր պաշտօնանկ և պաշտօնում եղող յայտնի երկու խմբագիրներին, մեր եւրոպական հռչակ ունեցող մանկավարժին, իւր մի քանի աղնամիտ, մտերիմ բարեկամներին և նոքա մտերմաբար խորհուրդ են աւելում և վճռում ի հարկէ իբրև «բարի ցանկացող բարեկամ մեք» ստիպել «արդարութեան սահմանը յարգող» քահանային, որ նա իւր ցանկութեան համաձայն այլ ևս չսպասի երկար տարին եր դործնական ապարիզում մշակմանը, այլ օգտուի բարեյաջող հանգամանքներէ և բաւական համարելով այն դործնական և տեսական փորձերը, որ նա ձեռք էր բերել երեք տարուայ ուսուցչութեան ժամանակ և առանց կարմրելու, առանց խղճի խայթ գգալու՝ թարգմանութիւնը իբրև սեփական աշխատանաց արդիւնք հրատարակի»:

Որտեղից գիտէ Յ. թէ ումն է դիմել Ս. Բ. Ս. գրքերը հրատարակելուց առաջ: Ասէ կօսէներեց՝ տեղեկութիւններ հաւաքելը վայել չէ մի լուրջ թերթի:

Վ.Ի.ԵԱՄ ՉԱՆՆԻՆԻ, Ն. Ա. Պուտեատայի. Թարգմ. Կ. Մեղիք-Նահապետեանց. Էջ 196, Բաղու, տպ. Տէր-Յովհաննիսեանցի, 1893. գինն է 40 կոպ. Հրատարակ. Բաղուայ մի խումբ երկրասարդներ:

Չաննինգը մի ամերիկական հոգևորական էր:

Սովորաբար իւրաքանչիւր մարդ ամեն բանից առաջ աշխատում է իր անձնական բարօրութեան մասին: Շատերի միակ նպատակը կայանում է իրանց անձնական դրութիւնն ապահովելու մէջ, թէկուզ արա համար հարկաւոր լինէր ուրիշներին անբախտացնել, կամ ընդհանուրին վնասել: Աւելի աղնիւ մարդիկ մի կողմից ձեռնադրում սեփական բարօրութեան, միւս կողմից չեն ուրանում ուրիշների և ընդհանուրի պաշտօնութիւնը: Ներանք աշխատում են այնպիսի դիրք բռնել, որ թէ իրանք բախտաւոր լինեն ու թէ ուրիշներին կամ աղգարնակութեան բարօրութեանը նպաստել կարողանան:

Ի՞նչ ասել կուզէ, որ նրանք հասարակութեան օգտակար մարդիկ են:

Բայց պատահում են և այնպիսի անձնաւորութիւններ, որոնք չափ քիչ են մտածում կամ իսկի չեն էլ մտածում սեփական հանգստութեան ու բարօրութեան մասին: Նրանց փափուկ սիրտը վշտանում է ուրիշների վշտերով, նրանք վառւած մոմի նման հալում են ժողովրդի վիճակը տեսնելով: Հետեապէս սրանք անձնաւորացութեան հասնելով, իրանց բոլոր ոյժերը գործադրում են ուրիշների ու ընդհանուրի դրութիւնը բարւոքելու համար:

Սրանք մարդկութեան մարգարիտներն են, առանց սրանց ինչ կըլինէր կեանքը:

Այսպիսի մէկն էր և Վիլիամ Չաննինգը:

Չաննինգը՝ չընայելով իր ֆիզիկական թուլութեանը, ուշ չըդարձնելով իր անապահով վիճակին, պատանեկան օրերից սկսած մինչև չունչը փչելը՝ գիշեր ու ցերեկ մտածում ու աշխատում էր հասարակութեան, մանաւանդ կարօտեալ մասի դրութիւնը բարւոքելու, բեռը թեթեւացնելու համար: Նրա մտածողութեան եղանակը, նրա աշխարհայեցողութիւնը բոլորովին համապատասխան էր նրա զգացումներին, բղիտում էր նրա սրտի խորքերից: Նրա գաղափարները կուտակւած չէին գլխի մէջ հեռւից քամու բերած տերևների նման, այլ նրա ներքին ձգտումների տրամաբանութեան մարմնացումն էին: Չաննինգն ու իր գաղափարներն տարբեր էութիւններ չէին:

Մանօթանանք նրա աշխարհայեցողութեան գլխաւոր կէտերի հետ:

Վիլիամը—ասում է հազւագիւտ հոգևորականը—զբաղւած է աշխարհիս ներկայ դրութեամբ: Ձգում եմ, որ շուտով մեր առաջ նոր տարեգրութիւն պիտի բացւի... Նա ուզում եմ մարդկանց օգնել ներկայ դարը հասկանալու: Սիրոյ ու ներողամտութեան համեստ քարոզն արդէն շատ դարեւ է որ լուում է, բայց նրա հոգին մարդկային սրտի ամեն խորշերի մէջ դեռ չէ մտել: Աշխարհն այժմ զօրեղ ազդեցութիւնների տակ է գտնւում և ոչ մի բան չէ կարող նրանց բարեբար ներգործութիւնը կանգնեցնել: Քրիստոնէական սգու նոր հասկացողութիւն, նոր յարգանք դէպի մարդկութիւնը, նոր եղբայրական և ընդհանուր համերաշխութեան զգացմունք—ասան նոր ժամանակի նշանները: Մենք տեսնում ու զգում ենք նրանց: Այդ նոր ուժերի առաջ բոլոր ճշումները կընկնեն, հասարակութիւնը կընորոգուի, ընդհանուր պատերազմը յաւիտենական խաղաղութեան կըփոխուի, եպականութեան ոյժը կըխորտակուի սիրոյ և եղբայրութեան աստուածային ոյժի առաջ:

Ամբոխ ստելով շատերը հասկանում են մի մութ, անյայտ, նշանակութիւնից, փայլից և փառահեղութիւնից զուրկ մի բան: Սակայն ապագան անտարակոյս այդ խաւար ամբոխին է պատկանում և պատմութիւնը բանւորի հետզհետէ բարձրանալու պատմութիւնն է:

Յանցաւորին պատիժ նշանակելը ինձ անիրաւացի է թւում, աչքի առաջ ունենալով ընդհանուր պատասխանատուութիւնը, հասարակութեան զանազան դասակարգերի փոխադարձ ազդեցութիւնը: Մենք մարդուն ենթարկել ենք՝ փորձութեան, նրան բարոյական ոյժ չենք տւել յանցանքից փախչելու և խօսում ենք լրէժխնդրութեան մասին:

Մենք միայն մի քանիսը բերինք Չաննինգի մաքե-

րից: Բայց դրքոյկի մէջ կան բազմաթիւ ընտիր ու ճշգրիտ մտքեր, վերաբերեալ իրաւաբանութեան, դաստիարակութեան ու զանազան հասարակական հարցերին:

Ահա թէ ինչ սկզբունքներ էր տարածում Չաննինգ իր քարոզներով, որոնց համար նա միշտ ընտրում էր իրական, ռեալական, հերթական նիւթեր: Չաննինգը ճարտարաբան չէր, սակայն նրա անկեղծ, թարմ և ճիշտ խօսքերը մեծ ազդեցութիւն էին գործում, ոչ միայն Ամերիկայում, այլ և Նւրոպայում:

Նա չէր բաւականանում քարոզներով և ճառերով, այլ աշխատում էր ազդելու հասարակական գիտակցութեան վրայ յօդաւոճներով, մասնաւոր նամակներով ու գրքերով:

Նա ոչ միայն գրչով և խօսքով, այլ և գործով մասնակցում էր նա հասարակական աշխատութիւններին, նոյն իսկ շատ հիմնարկութիւնների սկզբնապատճառն էր լինում: Նա աշխատում էր աղքատների համար ապաստանարան հիմնել և նրանցից մի ընկերութիւն կազմել, որ հիւանդութեան և գործադուլի ժամանակ փոխադարձ օգնութիւն հասցնէ: Նա հիմնեց ժողովրդական դպրոցներ ու ընկած կանանց և զաղթականների ապաստանարաններ: Նա մի խմբակ կազմեց, որը շարունակ պարապում էր կարիք ունեցող բնակիչների տնտեսական դրութեանը վերաբերեալ խնդիրներով: Նա իր ընկերների հետ միջոցներ էր որոնում արեւելութեան առաջն առնելու համար ու մի «ողջախոհութեան ընկերութիւն» հիմնեց Բոստոնի մէջ, որը շատ օգուտներ բերաւ: Նա բանւորների համար զանազան ընթերցանութիւններ էր սարքում և ընթերցարաններ էր հիմնում: Նա աշխատում էր գտնել բանւորների մեծամասնութեան աղքատ լինելու գլխաւոր աղբիւրը և ժրութեամբ տեղեկանում էր քաղաքի մէջ ամենաչափ կարիք ունեցող բոլոր ընտանիքների մասին, որոնց համար կամ գործ էր ճարում, կամ օգնութիւն:

Այդպիսի ընտիր և գործունեայ հոգևորական էր նա:

Բայց Չաննինգը, որպէս իր ժամանակի որդի, ազատ չէր քանի մի թոյլ գաղափարներից, որոնք սակայն շատ էլ իրական նշանակութիւն չունին: Օրինակ՝ նա ցընորք է համարում ալքիմիան, հետեապէս անմիտ պէտք է համարել նոյնպէս արհեստական միջոցներով ոսկի արտադրելու գաղափարը: Սակայն ալքիմիկների այդ ձգտումը իսկի էլ ցնորք չէ: Քիմիան և նրան նպաստող գիտութիւններն արագ քայլերով զարգանում են, այնպէս որ հաւանականօրէն ժամանակով կըյաջողւի գտնել ոսկի ստեղծելու հարը:

Թարգմանչի լեզուն ընդհանրապէս սահուն է. տեղ տեղ վերացական գաղափարներ արտայայտելիս նկատւում են մթութիւններ. երևում է որ գրւածքը թարգմանական է, այսպէս տես երես 133: Յանկալի կըլինէր որ այսպիսի գրքեր ըստ կարելոյն հանրամատչելի և հասկանալի լեզուով լոյս ընծայէին: Գիշն էժան է:

Առհասարակ հրատարակող երիտասարդները չեն սխալւել այդ հեղինակութիւնը ընտրելով: Ընթերցասէր հայերին խորհուրդ կըտայինք այդ գիրքը կարդալ, իսկ հայ հոգևորականների համար նա անձնիրական գործունէութեան մի արժանաւոր օրինակ է:

Ս. ԹԱՌԱՅԵԱՆՅ

ԳԵՂԱՐԻՆՍ

Նրկուշարթի, մայիսի 31-ին ար-
քունական թաղարոնի դահլիճում ջու-
թակահար պ. Նալբանդեանը տեղ
իր առաջին նազարահանդէսը Թիֆլի-
սում, պ. Վեսների մասնակցութեամբ:
Պարոնն նազարում էր վերին աստիճանի
զգացւած, ճաշակով և նուրբ հասկա-
ցողութեամբ, հասարակութիւնը շատ
տեղ ոգևորւած ծափահարում էր և
կարելի է վստահ կերպով ասել, որ
երկրասարդ ջութակահարը կարողա-
նում էր իր զգացմունքները ներշն-
չել և ունկնդիրներին: Տեխնիկան
թէև դեռ կարօտ է շարունակ մշա-
կութեան, այնուամենայնիւ ճաշակը
և հասկացողութիւնը ծածկում են այդ
պակասութիւնը: Հասարակութիւնը
ցրեց այն համոզմունքով, որ պ.
Նալբանդեանը (որ այժմ միայն 21
տարեկան է) տարեց տարի կ'առաջա-
դիմի, և այն քաղցր զգացմունքով,
որ պատահում է մարդու, երբ նա
տեսնում է իր առաջ թէև դեռ մը-
շակող, սակայն անկասկած տաղանդ:

Վաղը, յունիսի 7-ին, բանկային
թաղարոնի դահլիճում համերգ պիտի
տայ երկրասարդ երգիչ—տենոր պ.
Վոստանդեանցը, որը աւարտել է
Մոսկւայում Տ. Ղորդանեան Դա-
րեայի երաժշտական կուրսերը իբրև
հանգուցեալ երաժշտապետ—կոմպո-
զիտոր Գեներիոս Ղորդանեանի որ-
դեգիր: Պարոնը մտադիր է այս աշ-
նանը ուղևորելու Իտալիա իր ձայնը
կատարելագործելու: Համերգի հա-
մար երկրասարդ երգիչը ընտրել է
դասական կտորներ. ի միջի այլոց
երգելու է հայերէն «Վառնիկ» երգը,
որ վերջին հայկական երեկոյթին այն-
պէս հաւանել էր Պետերբուրգի հա-
սարակութիւնը:

Նրաժիշտ պ. Մակար Նկմալեանը
հրաւիրւած է Թիֆլիսի կայսերական
երաժշտական ուսումնարանը (որ
Ս. Պետերբուրգի Վոնսերատորիայի
բաժինն է) իբրև ուսումնապետ (на-
смотритель) և դասատու երաժշտու-
թեան տեսութեան: Պ. Նկմալեան այս
պաշտօնները կըստանձնէ յաջորդ ճե-
մարանական տարւայ սկզբից:

Յունիսի 3-ին երաժիշտ պ. Մակար
Նկմալեանը ուղևորւեցաւ ս. Էջմիա-
ծին, որտեղ նպատակ ունի իր քա-
ռաձայն ներդաշնակած պատարագի
արարողութիւնը Գէորգեան ճեմա-
րանի երգեցիկ խմբին սովորեցնել և

երգել տալ պատկանաւոր հոգեւոր
իշխանութեան ներկայութեամբ, որից
ցանկանում է ստանալ վկայութիւն,
որ պատարագի երգեցողութեան բուն
եղանակները հաւատարիմ պահպան-
ւած են և ներդաշնակութեան ոգին
հայկական է:

Լիայոյս ենք, որ հոգեւոր իշխանու-
թիւնը ըստ արժանւոյն կըգնահատէ
պ. Նկմալեանի գեղեցիկ աշխատու-
թիւնը և իր կողմից կընպաստէ՝ որ
հայոց եկեղեցիներն օր առաջ ունե-
նան կանոնաւոր, հարապատ և գեղե-
ցիկ ներդաշնակած պատարագի եր-
գեցողութիւն:

Լուում ենք որ պ. Նկմալեանը ցան-
կանում է խմբի պատրաստութիւնը
փութացնել այնպէս, որ Վեհափառ
Հայրապետի ս. Էջմիածին ժամանե-
լիս կարողանայ իր ներդաշնակած
երգեցողութիւնը կատարել հանդիսա-
ւոր պատարագի ժամանակ, հոգեւոր
իշխանութեան թոյլտուութեամբ:

Մայիսի 17-ին, պ. Կարա-Մուրզայի
երգեցիկ խումբը տեղ Վաղարշա-
պատում իր երկրորդ համերգը յօ-
գուտ Կ. Հ. Բարգ. Ընկ. Վաղարշա-
պատի ճիւղի: Խումբը բաղկացած էր
50 երկսեռ անձնաւորութիւններից:
Պ. Կարա-Մուրզան այդ երեկոյ սաա-
ցաւ Վաղարշապատի հասարակու-
թիւնից պարգև—մի բաժակակալ
(արծաթ-ոսկեջրած): Համերգը ան-
ցաւ բաւական աջող, իսկ մի բանի
կտորները—այնքան հիանալի, որ
հանդիսականները պահանջեցին մի
քանի անգամ կրկնել: Լաւ էր օրի-
նակ պ. Ատրպետեանի հեղինակած
«Շուշան» օպերայից Վաղարշապատի
«խումբը»—երաժշտ. պ. Կարա-Մուր-
զայի: Դահլիճի փոքրութեան պատ-
ճառաւ զուտ արդիւնք մնացել
է 28 ու:

ՄԱՆՐ ԼՈՒՐՆԵՐ

Մայրաքաղաքի լրագիրները հաղոր-
դում են որ Սուլթանը արդէն յայտա-
բարել է առանձին իրադէտով համա-
ձայնութիւն, որ Վեհափառ Կաթողի-
կոս Խրիմեան Հայրիկը ընդունի ուս-
սահպատակութիւն: Նորին Վեհափա-
ռութիւնն արդէն դուրս է եկել Նրու-
սադէմից:

Էջմիածնից հաղորդում են, որ
ստուգւում է նորընծայ Մեծորդ արե-
ղայ Տէր-Մովսիսեանի Ատրպատականի
թեմի ժամանակաւոր կառավարիչ
նշանակելու լուրը:

Հարիւրաւոր և հազարաւոր զիւղա-
ցիներ ամենայն օր շարունակ՝
մտնում են Վաղարշապատ և դիմե-
լով Տ. Տեղակալին՝ ցորեն են խընդ-
րում թէ ցանելու և թէ ուտելու հա-
մար: Յորենի պահեստներ ունեցող
վաշխառուները, օգտւելով հանգաման-
քից՝ օր առաջ շտապում են «սով»
անւանել հացի պակասութիւնը և
տարածել խեղճ զիւղացոց մէջ սար-
սափ, հաւատացնելով միամիտներին,
որ իրանք ևս ցորեն չունեն և մեծ
կարօտութեան մէջ են:

Սրբազան Տեղակալը, տեսնելով
այդ ամենը՝ հրամայել է վանքի ցո-
րենի պահեստի դռները բաց անել
ժողովրդի առաջ և զանազան պայ-
մաններով շատ արժան գնով ցորեն
տալ կարօտեալներին—որպէս հայե-
րին, նոյնպէս և թուրքերին ու քուր-
դերին, այնպէս որ տասն օրւայ ըն-
թացքում վանքի պահեստից ցորեն է
տրւել մօտաւորապէս հազար խալաւր
(խալաւրը=30 փութ.), այն ինչ
ցորենի սակագինը օր օրի վրայ
բարձրանում էր և խալաւրը ծախւում
էր 50—55 ու:

Տ. Տեղակալի այս համակրելի կար-
գադրութիւնը միանգամայն կատա-
ղեցրել է Էջմիածնի գաւառի հա-
րուստ ցորենատէրերին, որոնք ուրիշ
միջոց չըգտնելով, ստիպւած եղան
առաջարկել սրբազանին վանքի պա-
հեստից իրանց տալ միանաւագ մի
քանի հազար խալաւր, խալաւրը հաշ-
ւելով 40—45 ու., բայց սրբազանը
այս առաջարկութիւնը բացի մերժե-
լուց, հրամայեց աւելի ևս արժա-
նացնել ցորենի գինը. մի կողմից այս
գովելի կարգադրութիւնը, միւս կող-
մից յորդառատ սեղացող անձրեւնե-
րը—միանգամայն կտորեցին Էջմիած-
նի գաւառում ցորենի գինը և հասա-
րակութեան մէջ 55 ու. արժեցող ցո-
րենի խալաւրը, այժմ ծախւում է 30
ու. կամ 35 ու.: Արարատ թերթը հրա-
ւէր է կարգում քաղցած ժողովրդին
փողով և հացով օգնելու:

Համարեա թէ ամեն օր անձրեւներ
էին տեղում նաև Ալեքսանդրապոլի

գաւառում, և ասպազայ առատ հունձ-քի յոյսը ուրախացնում և մխիթարում է ժողովրդին: Ժողովուրդը, որ դորժ է ածում կերակուրի մէջ բուսեղէնի դանադան տեսակներ, այժմ կարողանում է մի կերպ դիմանալ քանի որ անձրևներից արտերը լաւ կանաչել են: Սակայն այնուամենայնիւ շիրակեցու համար հացի պակասութիւնը սաստիկ զգալի է, թէև աւելի գինը իջել է փութին մինչև 1 ռ. 50 կ., գինի այս իջնելուն քիչ չընդադառնաց այն հանգամանքը, որ Ալաշքալաքի գաւառներից սկսեցին ալիւր բերել Շիրակ: Այստեղ կառավարութիւնը օժանդակութիւն է տալիս ժողովրդին, իսկ քաղաքի մէջ միայն Ալեքսանդրապոլի աղքատանոցն է, որ աշխատում է մի կերպ թեթևացնել կարօտեալների վիճակը:

Ինչ է Դարաչիչազի, Էջմիածնի, Ալեքսանդրապոլի գաւառների ազգաբնակչութեան այս սուղ նիւթական դրութեան պատճառը: Սրանից 13—15 տարի առաջ, թիւրքական պատերազմից անմիջապէս յետոյ ալիւրի գինն աւելի թանգ էր և հասնում էր մինչև անգամ հինգ ռուբլու, այնուամենայնիւ ժողովուրդը ուրախ էր և նեղութիւն չէր քաշում: Այն ժամանակ նա ունէր իր ձեռքին բաւականի մոլ, որ մնացել էր պատերազմից յետոյ և կարող էր վճարել կըրկ-նապատիկը հացի համար: Իսկ այժմ գիւղացոյց մէջ դրամ, խնայողութիւն չըկայ: Ամեն տարի նրանք մի կերպ ծայրը ծայրին հասցրել են և տնտեսական սուղ դրութեան մասին գանգատները վաղուց է՝ որ լսում են:

Քանի որ երաշտութիւնը մեծ տարածութեան վրայ է սկսած՝ երգբուսից, Կարսից մինչև Սևանայ լիճը, քանի որ առհասարակ վերջերքս գիւղացիք շատ են գանգատուում իրանց վատթար կացութեան վրայ, մի այնպիսի հիմնարկութիւն, ինչպէսն է Կովկասեան Հայոց Բարեգործական Ընկերութիւնը իր խորհրդով և ճիւղերով պէտք է որ աշխատի աշաւորջ գտնելու ուղի ունալ հետեւ ժողովրդի տնտեսական դրութեան փոփոխութիւններին և օր առաջ մտածել դրա վատթարանալու առաջն առնելու մասին: Խորհրդի գրասենեակի մէջ պէտք է որ հաւաքեն ճիշտ տեղեկութիւններ այն բոլորի մասին,

ինչ որ պատահում է անբերրութիւնից վնասած գաւառներում:

Ս. Արիստակէս եպ. Սեդրակեանը խնդրել է սինդիկոյ որ ինքը նշանակելի Վաղարշապատի Շողակաթ վանքի վանահայր ցմահ: Սինդիկոյ յարգել է այդ յայտարարութիւնը և նշանակել է անդաբաժին վանքի ծառաների համար մէկ տարի ժամանակով: Նոր վանահայրն արդէն սկսել է վանքի վերանորոգութիւնը:

Մոսկւայի հնագիտական և ժողովրդագրական ընկերութիւնը ուղարկում է պ. Գր. Ջանչեանին Կովկաս և Տաճկահայաստան գիտնական ուսումնասիրութեանց համար:

Պրոֆեսոր Գ. Ս. Ղամբարեանը վերադարձել է Մոսկւայից և այստեղից գնալու է Պարսից:

Կիրակի, մայիսի 30-ին քաղաքային խորհրդի դահլիճում տեղի ունեցաւ Կով. Հայոց Բարեգործական ընկերութեան արտակարգ ժողովի շարունակութիւնը: Ժողովը զբաղեց անցեալ նստի մէջ չըլուծւած խնդիրներով: Անհետանք թողւեց 12 անդամների բողոքը նախորդ ընդհանուր ժողովի վճռի դէմ, որ կայացած էր «Արձագանքի» լրատւի մասին, կարգացւեց խորհրդի գեկուցումը ընկերութեան կենդրոնական վարչութեան և ճիւղերի մասնակցութեան մասին խորհրդի դէմ մաքառելու ընդունւեց խորհրդի առաջարկութիւնը 300 ռ. օժանդակութիւն տալու Սաչխերեթ վիրախօս գիւղի դպրոցին, կարգացւեց խորհրդի նաև օժանդակիչ մասնաժողովի կազմած՝ ընկերութեան կենդրոնական մատենադարանի կանոնադրութիւնը և յանձնեց եօթը հոգուց բաղկացած մի յանձնաժողովի՝ քննել ու լրացնել այդ կանոնադրութիւնը և առաջարկել յաջորդ ընդհանուր ժողովի հաստատութեանը:

Անցեալ կիրակի, մայիսի 30-ին արքունական թատրոնի մէջ կրկին կատարւեց քաղաքային իրաւասունների ընտրութիւնը: Ինչպէս հալորդել էինք, մայիսի 16-ի ընտրութիւնը վարչութիւնն անկանոն է գտել և չէ վաւերացրել: Նոր ժողովում ցանկութիւն յայտնեցին քւէարկելու միայն 92-ը այն 174 հոգուց, որոնք իրենց տուփերը դրել էին նախորդ ընտրութեան ժամանակ: քւէարկելուց հրաժարւեց համարեա թէ ամբողջ այսպէս ասւած «պոզիցիան», ընդգիծադրական կուսակցութիւնը, ի միջի այլոց բոլոր վրացիք, բացի երկու անձնաւորութիւնից՝ Վալիի ղեկավար պ. Գ. Մերեթելուց և Կոլուբանուկուց: Քւէարկողներից կէսից աւելի սպիտակ ստացան 75 հոգի, մնում

է այլ ևս ընտրել 21 հոգի.—5 իրաւասուն և 16 կանգիդատ, որի համար կըկայանայ նոր ժողով, եթէ միայն մայիսի 30-ի ընտրութիւնները վաւերական համարւեն:

Թիֆլիսի այգեգործական դպրոցում ամառայ ամիսների ընթացքում կըկարգացնեն ժողովրդական ուսուցիչների համար դասախօսութիւններ այգեգործութեան մասին:

Թիֆլիսի մէջ շատ տարածւած են սկարլատինա և դիֆտերիա բկացաւերը, օր չի անցնում որ մի քանի երեխայ, նոյն իսկ հասակաւոր մարդիկ չըմեռնեն այդ ցաւից:

Բժշկապետ Յովհ. Բ. Դասպարեանցը ի յիշատակ իր վաղամեռիկ եղբորորդու՝ Արտեմ Գասպարեանցի, որ վախճանւեց մայիսի 31-ին գիշերը, նւիրել է զանազան բարեգործական նպատակներով 1,600 ռ., այսպէս՝ 400-ական ռ. Ներսիսեան և Ղարաբաղի թեմական դպրոցներին, 500 ռ. Էջմիածնի ճեմարանին և 300 ռ. Թիֆլիսի հոգեւորականների ազահովութեան գանձարանի օգտին:

Մայիսի 27-ին Շուլաւէր է հասել պրոֆեսոր Մառը. այնտեղի երկրա-տեսագրութիւնը ճաշ է տւել նրան Բինիձորի աւերակում: Լուսանկար Արարատեան նկարեց պրոֆեսորին աւերակի պատի տակ չըջապատւած երկրաւորդներով: Մառը միւս օրը ճանապարհ ընկաւ տեսնելու Չանախի գիւղի աւերակները և Աղքեօրփի յայտնի Խոջաբի վանքը, որը գրտնւում է Լալար սարի սաորոտում խիտ անտառի մէջ, շատ բարձր է և ճարտարապետական նուրբ ճաշակով շինած: Բարձր գմբէթի վրայ գտնւած երկու որոշ արձանագրութիւնից երկուսն է որ վանքը հայկական է և շատ հին. թէև հ. Հասան-Ջալալեանը յիշում է այս մասին, սակայն մինչև այժմ ոչինչ լրակատար տեղեկութիւն չըկայ:

Պրոֆեսոր Մառը տեսնելու է և Մէյրամանի կոչւած վանքը, Հախպատ, Սանահին, Դսեղ, ապա Անի ուր մնալու է մի ամիս:

Մայիսի 31-ին, կարկուտը վաղցրեց Բորչալի գաւառում գտնուող Աղքեօրփի, Օփրէթ, Չանախի, Խոխմի, Դիւլի-բաղ, Խոթորնի, Սաղալու և Լամբալու գիւղերի բոլոր արտերը: Այնքան սաստիկ էր կարկուտը, որ գիւղացին արտերից սերմ անգամ չի ստանալ: Գետերի ձկների անգամ կոտորւել են հեղեղներից և կարկուտից:

Գաւառի մնացած մասերում ցանք-
սերն առատութիւն են խոտտանում,
եթէ մի որ և է փորձանք չըպատահի-
մինչև տասն օրը Բորչալի մասում
նոր գարի կըլինի:

Ալեքսանդրապոլում երեխաների
մէջ սկսւում է աւելի քան մի մահուան
հիւանդութեան ու մի մահուան
դէպքեր են եղել: Հայի պակասութեան
հետ և բժիշկների սով է. քաղաքային
մի բժիշկ ընդ մէկին կարող է հասնել,
նա և պարտաւոր է որոշեալ ժամե-
րին քաղաքային հիւանդանոցում
ընդունել հիւանդներ և պատրաստ է
հարկը պահանջած ժամանակ քաղա-
քից մեկնելու այս և այն գիւղը: Թէև
կան նաև մի քանի զինւորական
բժիշկներ, բայց հասարակութիւնը
այժմեան նեղ պարագայում ընդհան-
րապէս անկարող է այցելութեան հա-
մար ուղարկել որ, իսկ չափաւոր
վարձատրութեամբ թիւս գէմքերի է
վախենում հանդիպել:

Կ. Հ. Բ. Ընդ. Վաղարշապատի
հիւղի ընդհանուր ժողովը, կամենալով
մի արհեստանոց հիմնել տեղումս
Վաղարշապատի և չըջակայ գիւղերի
ընակիչներին ծանօթացնելու արդիւ-
նաբերութեան նպատակով դանդաղ
արհեստների հետ, ընտրութեամբ
կազմեց եօթ հոգուց բաղկացած մի
մասնաժողով, որն արդէն վերջացնե-
լով իր գործը, որոշել է տեղական
պայմանների համեմատ հիմնել տե-
ղումս շերամապահութեան կայարան,
որպէս միջոց տարածելու բնակիչների
մէջ շերամապահութեան օգտաւէտ
արհեստը: Մասնաժողովը իր պատ-
րաստած ծրագիրը շուտով պէտք է
ներկայացնի ընդհանուր ժողովի քնն-
նութեան:

Հինգ տարի է որ Ղալար չէր այ-
ցելել վիճակաւոր Առաջնորդը: Մա-
յիսի 6-ին Ասորականից եկաւ Գէորգ
եպ. Սուրենեանցը: Նա քննեց ու-
սումնարանական պարագմունքները,
հոգեւոր կառավարութեան գործերը,
այցելեց բոլոր եկեղեցիները: Նորին
սրբազնութիւնը, ժողովրդի խնդիր-
քով երկու անգամ պատարագեց. ա-
ռաջի անգամ—ուխտաւեղիս, Գէորգ
եկեղեցում, որտեղ և օծեց նորանէր
խաչկալի պատկերները, իսկ երկ-
րորդ—ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղե-
ցում, երկու եկեղեցումն էլ քարոզեց,
երկրորդ քարոզում հրապարակաւ
յայտնեց իր շնորհակալութիւնը հո-
գարարձական ու ուսուցչական խմբին,
երկու անգամն էլ պատարագի արա-

րողութեան միջոցին, մի քահանայ,
պատարագիչ սրբազան հօր համար
«գանձանակ» էր ժողովում...

Մայիսի 20-ին Գերապոսիւս ս.
Հայրը օրհնեց նոր շինելիք առաջ-
նորդարանի հիմքը, իսկ ժամի 3-ին
նոյն օրը հեռացաւ Ղալարից դէպի
Ասորական, ճանապարհորդակցու-
թեամբ՝ քաղաքադիւրի, երեցփոխան-
ների, հինգ թէ վեց քահանաների,
պրիստաւի և մասնաւոր անձանց:

Թաւրիզի հայոց սուլարանը, որ
մինչև Սա. եպ. Մխիթարեանի մա-
հը առաջնորդարանի տրամադրու-
թեան տակ էր, վերջինի մահից յե-
տոյ անցել է Արամեան դպրոցի հո-
գարարձութեան ձեռքը և դատա-
պարտւած է կատարեալ անդործու-
թեան:

Վերջին ժամանակներս Պարսկաս-
տանի գաւառական հայերի գրութիւ-
թիւնը վատթարացել է շնորհիւ գիւ-
ղատէր խաների և բէկերի կամայա-
կան հարստահարութիւնների, որոնք
յաճախ են կրկնում Ստեփ. Մխի-
թարեանի մահից յետոյ: Սալմաստե-
ցի հայ գիւղացիք, որոնք եկել էին
Թաւրիզ իրանց դատը պաշտպանե-
լու իսա-կան պարսիկ քննիչի դէմ,
որը նրանց կողմակալ է կաշառնե-
րով (վերցրել է աւելի քան 1000
պարսկ. թուման), յուսահատած, կո-
րագլուխ ետ դարձան իրանց տեղե-
րը, սպասելով նոր առաջնորդի գա-
լտեան: Միևնոյն անել գրութեան
մէջ են և զարագացել, որոնք մին-
չև այսօր էլ Թաւրիզի առաջնորդա-
րանի շեմքերն են մաշում:

Ձարեանգի-Սալմաստի Ս. Ասաւա-
ծածնի մենաստանի վանահայր Բագ-
րատ վ. Գէորգ—Թաւաքալեանը մօտ
վեց ամիս է որ Թաւրիզումն է, ուր
եկել է վանքի քանդած պատերի և
Սալմաստի գիւղացիների դատերը
պաշտպանելու համար, բայց մինչև
այսօր ոչինչ չէ կարող չինել առանց
առաջնորդի աջակցութեան, որովհետեւ
պարսից կառավարութիւնը հայերի
հոգեւոր և մարմնաւոր միակ ներկա-
յացուցիչ ճանաչում է միայն առաջ-
նորդին՝ կամ ինչպէս իրանք սովորա-
բար դոչում են՝ Ջանաւրի-խալիֆա-
յին:

Գանձակի ս. Յովհաննէս եկեղեցու
հաշիւից իմանում ենք որ 1891 թ.ին
մուտք եղել է 4207 ու. 41 կ., ծախք
5770 ու. 68 կ., իսկ 1892 թ. մուտք
5022 ու. 72 կ., ծախք 5523 ու. 21
կ., առ 1-ն յունւարի 1893 թ. եկեղե-
ցին ունի կարողութիւն—26,073 ու.
10 կ. ծախք և մեծ մասը յատկաց-
րած է եղել Գանձակի ծխական դըպ-
րոցներին նպատակելու համար:

Նոր-Նախիջևանի Բարեգործական
Ընկերութեան հաշիւից երևում է որ
1892 թ. ընկերութիւնն ունեցել է
մուտք 5,332 ու. 42 կ., իսկ ծախք
5,799 ու. 74 կ. ծախք: Ներկայ 1893
թ.ի սկզբին ամբողջ դրամագումարը
հասնում է 59,962 ու. 18 կ.: Ընկե-
րութեան գլխաւոր գործունէութիւնն
է եղել սաներ և սանուհիներ պահե-
լը դանդաղ դպրոցական հաստատու-
թիւնների մէջ, այսպէս մէկ մէկ սան՝
Պետրբուրգի գեղարեւոտական ձե-
մարանում, Մոսկւայի համալսարա-
նում, Լազարեան ձեմարանում, եր-
կուսը՝ Պետրբուրգի Արհեստագիտա-
կան դպրոցում, երեսուն և չորսը՝
Թեմական հոգեւոր դպրոցում, երեքը
քաղաքային արհեստական՝ ծխական
դպրոցում, տասն և ութը ս. Հռիփ-
սիմեան օրիորդաց սրբոգիմնադիպում.
ընդամենը 71 հոգի: Խորհրդարանը
վկայում է թէ ընկերութեան սանե-
րը մեծ մասամբ թողլ առաջադիմու-
թիւն են ցոյց տալիս: Քանի որ Նոր
Նախիջևանի մէջ ներկայումս շատ
հիմնարկութիւններ կան, որոնց նպա-
տակն է օգնել հայ երիտասարդու-
թեան միջնակարգ և բարձրագոյն ու-
սում ստանալու, Ընկերութեան խոր-
հուրդը վճռել է նախագահ պ. Ստե-
փանեանի առաջարկութեամբ կենա-
րոնացնել իր ոյժերը և նպատակ Ս.
Նիկողայոս եկեղեցու իգական ար-
հեստագիտական ծխական դպրոցին
և այդպիսով տարածել տարրական
և ազգային կրթութիւնը տեղական
հայ ընտանիքների մէջ: Ընկերութիւ-
նը ունի 241 մշտնջենաւոր անդամ և
220 նախանձաւոր:

Սրբւնի հայ կաթողիկոսների առաջ-
նորդ Մկրտիչ վարդապետը տեղա-
փոխւած է բուն Ռուսաստանի նա-
հանգներից մէկը:

Սկիզբ 1894 թ. մտադրութիւն կայ
անելու համառուսական ժողովրդա-

գրութիւնը: Արդէն դրա համար անհրաժեշտ պատրաստութիւնները տեսնուած են, և ֆինանսների նախարարը արդէն թոյլ է տւել յատկացնել այդ նպատակին չորս միլիոն ռուբլի: Յայտնի է որ Եւրոպայի և Ամերիկայի քաղաքակիրթ երկիրներում այդպիսի ժողովրդագրութիւնները օրէնքով սահմանուած են ամեն տաս տարին մէկ անգամ: Ռուսաստանում վերջին ազգահամարից յետոյ անցել է արդէն երեսուն և հինգ տարի:

Անցադրերի նոր օրէնսգրութիւնը կըքննւի պետական խորհրդի մէջ ներկայ տարու աշունքին:

Պետերբուրգ է հասել Ռոստովից վաճառականների լիազօր հաւատարմատարը, և աշխատում է ձեռք բերել թոյլտուութիւն՝ Վոլգան Դոնի հետ ջրանցքով միացնելու համար:

Ռիգայի ուսումնարանական շրջանի հոգաբարձուն կարգադրել է որ աշակերտները և աշակերտուհիք դասերից ազատ ժամերին եւ խօսեն զայրոցի մէջ ռուսերէն:

Մինիստրների յանձնաժողովը վճռել է թէ արդէն ժամանակ է որ Լեհաստանի հողային վարկի բոլոր բանկերի մէջ գործավարական լեզուն լինի ռուսերէնը, ուստի կարգադրել է որ այսուհետեւ նոր պաշտօնեաներ ընդունւեն այդտեղ միայն այնպիսի անձինք, որոնք հմուտ են ռուսերէնից, այնպէս որ 1897 թ. սկիզբից արդէն բոլոր ծառայողները պէտք է կարողանան գործավարութեան մէջ գործածել միմիայն ռուսերէնը:

Շնորհակալութեամբ ստացանք Վ. Էմինի ժողովրդագրական ֆոնդի առաջին հրատարակութիւնը՝ «Исторія Арменіи Мойсея Хоренскаго», որը թարգմանութիւն Մ. Էմինի. ծա-

նօթութիւններով և յաւելածներով: Մոսկւա 1893 թ.:

Բ. Դուռը թոյլ է տւել հրէայ գաղթականներին բնակութիւն հաստատել Պաղեստինէում: Վերջին տարիների ընթացքում մոլոխականների թիւը այդտեղ արագ աճում է:

Կր. Վէսենբերգը հաստատում է իբր թէ բխեր ունեցող կանայք այժմ աւելի են պատահում, քան թէ առաջ: Նրա հետազոտութիւնների նայելով, Ֆիլադելֆիայի կանանցից 3 տոկոսը բխեր ունի: Մադրիդի կանանցից 10 տոկոսը, Պոլսի հայուհիներից նոյնպէս 10 տոկոսը:

Ժամանակ. Խմբագիր
Բժ. Դ. ԼԻՍԻՑԵԱՆ.

Հրատ. Տ. Նազարեան.

Յ Ա Յ Տ Ա Ր Ա Ր Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ն Ե Ր

„Թ Ա Տ Ր Ո Ն“
ԹԱՏԵՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ
Հ Ա Ն Դ Է Ս

Առաջիկայ 1893/4 թ. ձմեռւան ընթացքում լոյս կըտեսնէ երկու գիրք բաղկացած 10—14 տպագրական թերթերից, մեծագիր երեսներով, տպագրած երկու սիւնեակի վրայ:

I-ին գիրքը կըհրատարակւի 1893 թ-ի նոյեմբերին, իսկ II-ը 1894 թ-ի մարտին:

Երկու գրքի գինն է 3 ռ. 30 կոպ. (հաշւելով և ճանապարհածախսն օտարաքաղաքացիների համար), իսկ իւրաքանչիւր հատորն առանձին 2 ռ. 25 կոպէկ:

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ս Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

1. Հայկական բեմի սեպերտուարը (ցուցակ պիեսների):

2. Թատրիքութիւններ ինքնուրոյն և թարգմանական, որոնք ներկայացնելու թոյլատրւած են:

3. Մենախօսութիւններ, տեսարաններ և ոտանաւորներ:

4. Օպերաների լիբրետտօ:

5. Բեմասերտական բաժին, պիեսների ներկայացման եղանակը, հեղինակների ցուցումները գեկօրացիաների և զգեստների վերաբերմամբ. յօդածները գրիմի մասին և գործնական նկատողութիւններ բեմական կառավարիչների համար:

6. Քննադատական յօդածներ թատրոնական գեղարուեստի և երաժշտութեան մասին:

7. Յօդածներ թատրոնի և գեղարուեստի այլ ճիւղերի պատմութիւնից, բեմական գործիչների կենսագրութիւնները և նրանց կենդանագրերը:

8. Տեղեկութիւններ գեղարուեստական երկերի մասին Ռուսիայում և արտասահմանում:

9. Մատենախօսութիւն:

Հրատարակիչ՝ Ալեքսանդր Թարխանյան
Դիմել հետեւեալ հասցեով՝

Тифлис, Александру Тарханьян.

Дозв. ценз. 4 Июня 1893 г. Тифлис

ՎԱՃԱՌԻՈՒՄ ԵՆ ԻՄ ՀԵՏԵԻՇԱԼ

ՄԵԾԱԴԻՐ ՆԿԱՐՆԵՐԸ

1 Խրիմեան Հայրիկ . . . . . — 60

2 Ներսէս պատրիարք . . . . . — 25

3 Պետրոս Աղամեան . . . . . — 50

Ցանկացողները ճանապարհածախս չեն վճարում:

Դիմել՝ Тифлисъ С. Согомонянцъ. Въ редакц. „Агбюръ-Таразъ“

Դուռմարով գնողներին զիջումն կը լինի:

ՎԱՃԱՌԻՈՒՄ Է «ԱՂԲԻՐ» — ՏԱՐԱՁԻ

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆՈՒ

ՄԵԾԱԴԻՐ ՊԱՏԿՆԵՐ

Երկու գոյնով տպւած: Իւրաքանչիւր հատի գինն է մէկ ըուբլի:

Դիմել «Աղբիւր» — «Տարագի» խմբագրութեան:

Типографія Груз. Изд. Т—ва.